

APROPÓ

Kelemen Lajos

A BOTTICELLI-KÓD

Egy eleinte apró drágaságról egyszer csak bebizonyosodott, övé az ember egész belső mezeje. A lélek ő; hatékonyság jellemzi, s megannyi szín. És ez az eszméletben megfürdött lélek, nem azért, mert nem tudott hang nélkül lenni, s csak úgy odavetette volna, hanem nagyon is határozottan mondotta: én vagyok én, mi több, én: én vagyok. S ímhol vagyok. Az ígéret szülötte, akinek élő sövény keríti jövőjét, a reménység. S ha – mint hiszem – a Teremtő a saját kép-mására gyúrt, ha viselhetem a vonásait, élhetek az ő fényövében, bizonyval a teremtés képességéből is kaptam tőle.

A villaépítők fájdalom nélküli bölcsességén csüggő ateisták fantáziája természetesen merőben mást, mondjuk egy heves, izgató nyári alkonyatot fest; ez is éppoly megadott, eleve meglévő, mint a nap-szálltakor elősomfordáló horda. Kis léttörténeti zsúr; némelyek egy barlang körül kóborolnak, mások éktelen dalolást csapva parázna táncot járnak a rőzsetűz körül. A gajdolás fölébreszti az alvó madarakat, a horda nevetése bugyborékolva árad el a tájon. Hol is vagyunk? A majdani Dordogne megyében? Ahol majd jó tizenhétezer év múlva, 1940. szeptember 12-én négy fiú kutyasétáltatás közben megpillantja a szarvas frízt vagy a Fekete tehenet?

Akárhogyan is kezdődött; a sumer szöveg szerint: „A fénylő föld a fénylő eget / szűzi helyen magához vonta, / az ég, a magasságos ég, a téres földdel nászra lépett”, vagy mint a Szentírásban olvasható: „Kezdetben teremté Isten az eget és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett. És monda Isten: Legyen világosság: és lőn világosság.” Avagy, minden teórián túl, atomok és molekulák aktivitásáé a nyitány? Bármint is kezdődött, akárki gyúrta is az álmodót, Enki és Ninmah, vagy az ótestamentumi Isten, netán a koacervátumok hősiessége kapott stazisfakciót, és leszármazottaik táncolnak a barlang közelében – így is, úgy is készen várja őket a fátum.

Van abban valami magasabb elrendelés, hogy a sorssal való első találka az istenhívő számára egy kiáltó bűn történetén át hirdettetik ki. A kétségbeesettekben és a széplelkekben azóta is él az erőfeszítés, hogy e találkát, azaz a történelem kezdetét akár poétikus vesződségek árán, akár pallérozott magyarázatokkal szépítsék. A következmények úgy-ahogy ismertek. Tessék a vándorlókat kérdezni: ha az út nem mindenki által elismert közös törekvés, akkor elérhetetlen a helyváltoztatás. A történelem visszavág. Ki a Vézère folyó környékén, ki Édentől keletre, ki másutt próbálkozott újra és újra elfogadni, újból és újból kérdésessé tenni, hogy ő és majdani sarjadékai egyazon történet szereplőiként hiszik vagy tagadják e történet kondícióit, formáit, erőit. A nyitány egyöntetű. A történelem kezdete és folyása abban a kilátásban nyer indoklást, hogy jóváhagyja a hitet, akár metafizikai, akár materiális eredetű ez a jóváhagyás. Hinni ugyanis – a bodorított lány-sőrénnyel a mennyéig – sok mindenben lehet. A hit: reggeli harmat a fűszálon és hegyeket transzportáló energia. Csakis a hit az, amely a világ árnyalatnyi vagy monumentális változásaiban, egyetlen mozdulat, egyetlen külső cselekedet nélkül képes olyan ellentmondások felvetésére, mint az elkárhozás vagy az üdvözülés.

Az emberek többsége szeretné, ha minden egyszerűen intéződné el. A föld foglyai vagyunk. Természet és alakulás. Igaz, a felsőbbrendű szabadság maszkjában trappoló seregek vérengzéseiről szóló történetek megzavarják a döntést. De aki azt állítja, hogy a föld foglyai eredendően gúzsba kötött lelkek, csak arról tesz bizonyosságot, hogy nincsenek érvei. A szekularizált gondolkodás nehezen törődik bele, hogy nem találja meg mindenre kiterjedően a számítását. A történelemmel megjelenő hit azonban nem véletlen vagy szeszély műve. Az ember letelepszik, ami önmagában kulturális jelentést hordoz; letelepszik és egyre kifinomultabb szimbólumalkotásban fejezi ki önmagát. Jóval az aurignaci kultúra születése után, hozzávetőleg nyolcezer évvel Krisztus előtt, Mureybetben, az Eufrátesz mentén két különös tárgy tűnik fel: egy nőalakot és egy bikát ábrázoló figura. Beszédes jelképek! Az anatóliai Catal Hüyükben a régészek két alapszimbólumra bukkannak, melyek egy terhes nőalakot és egy bikát formáznak, továbbá innen származnak az első imádkozó embert megjelenítő ábrázolások. Mureybettől Catal Hüyükig: kétezer év. S az ember megragadja a láthatatlant.

A fölébredt lélek első szava: én vagyok, első következtetése ebből az eszméletből származik, s minthogy lát, érez, kifejez, a következte-

tés ennyi: ha én vagyok, a mások élete sem tagadható – egymásban élünk. Emberek emberekben: ez voltaképp a lélek. A lelkek egymással folytatott szüntelen beszéde, az átlépés pedig – ahogy a szó jelentése is tanúsítja – a transzcendencia. Erőnek, szeretetnek és józanságnak lelkét adta nekünk Isten, olvassuk a Bibliában (2Tim 1,7). Csakugyan: a sors jelentős fordulatai közepette lelkünk erősen igyekszik kvalitásaiba kapaszkodni. A kiábrándult ember viszont az érdek rezdüléseiként érzékeli a belvilág moccanásait. Ezek a lelki bonyodalmak – állítja például Balzac –, ezek a hirtelen páfordulások nem egyebek élvezeteink javára végzett számításoknál.

Hogy egyik szó csóvát dob a másikra, annak megfényszerítése vagy elégetése végett, ebben, amióta csak beszél az ember, soha nem volt hiány. Nincs és nem is lesz megállás. A mérték korát elhagyva egyvégtében zúg a kiáltás: nem hiszek semmiben, viszont nem kételkedhetem saját szavaimban. A mérték korát elhagyva próbálkozunk megépíteni a templomot, ahol a tisztánlátás, a szeretet, a lelkiismeretesség, az őszinte cselekvés végre egyszer s mindenkorra felmagasztaltatik. Látjuk: mily szenvedés, mily magasztos méltóság keresztútjai a léleké. „Hiszen, ha jól cselekszel, emelt fővel járhatsz; ha pedig nem jól cselekszel, a bűn az ajtó előtt leselkedik, és reád van vágódása; de te uralkodjál rajta” (1Móz 4,6-7).

Isten óvása és a teremtmény megelőlegezett becsülése („emelt fővel járhatsz”) ellenére beütött a bűn, jelet adva s kaput nyitva a gonosznak. A testvérgyilkos Káin, ki immár a történelem gyermeke, későn és nagy nehezen vonja le a következtetést: „Nagyobb az én büntetésem, hogysen elhordozhatnám.” Nincs menekvés? Valóban bűnbelen, gonoszságban kell kifejeződni a folytatásnak? Az a nézet, hogy a történelem nem merőben szentségtelen és kegyelem nélküli, nemcsak az érzelmes kebelé s a szakrálisban megállapodott tudaté. Az ember a lelkén keresztül is átéli – a borúlátóbbak szerint elszenvedi – a történelmet, ám egyszersmind túl is árad azon az eszmévé tömörített eseménysoron, amit históriának szokás nevezni. A földiek életével oly otthonos egységbe fonódott görög istenvilág, ahol az égi-földi jelenségek kapcsolata a testiségig menően természetes, nem a távoli idők színpadán eljátszott kivételes mese. A görög koherencia egyszer elkiáltott szakrális-mitológiai üzenete, még ha a rabszolga, a jobbágy, a katona, a polgár, a munkás, az alkotó mást-mást is hall ki belőle, megszakítatlanul gyűrűzik tovább az időben. A bibliai Isten nem lett-e emberré a művéért? Történelmi helyfoglalását a hatalom

és a gyöngédség, az áldozatvárás és az aszkézis, a megértés és a megítélés jegyében gyakorolja, ott, ahol leomló falak robajától hangos a tér. Vagy azért, mert bontanak, hogy megteremtődjék az akadálytalanul áttekinthető emberi egység; vagy azért, mert bombáznak. Amint végignézzük magunkon, megállapíthatjuk, hogy az ember egyikfajta erőfeszítésbe se akar belefáradni.

Íme, itt áll a hívő és a hitetlen az idők közepette. Eszköze, végrehajtója és kifejeződése a történelemnek; a szerep tehát, ami reá szabott, egyszerre lenyűgöző és lealacsonyító. Régi kép: a parton, ahol most tétovázva toporgunk, hallani, ahogy a víz egyforma sűrűn neki-csattan a köveknek, hallani a tenger kemény, konok kiáltásait. Amott, szemközt a végtelennel, egy földnyelv, a puszta, amelynek nincs mélysége, s amely foglyul ejti, mintha csak egy rocskányi vizet lötytyintenének szét, a tenger hangját. Ide, a tenger és a puszta köztés terébe özönlött a nép: pogányok és megkereszteltek. Régi, ismert kép ez. Fecsegnivaló akadna róla bőségesen, kikezdzhetetlen mondandó annál kevesebb. Ácsorgunk és várunk, mikor egyszercsak énekszó hallik: ki az arcába, ki a hátába kapja a dallamot, a hang pedig a tenger felől jön, és a szél egyre ismételteti: gyűjts össze minket, Uram, a Te adományod körül. Ugyanazon ünnepélyes vagy természetes elhatározás indíttatására fordulunk valamely törekvés felé. A célon azonban, vagyis az élet elérésén s betöltésén mást ért a szolga, mást a despota, a harcos és mást az írástudó, a művész. S ez nem csak hatékonyság kérdése. A hitben sem békítődik ki minden. Hány és hány beszélt, leírt sor, álló- s mozgókép bizonyítja, hogy a teremtmény egyenlő félként nyilatkozik meg a Teremtő előtt. A hívő vagy a hittel össze nem keverendő vallás tanaitól átitatott elme és a csak az anyagra látó értelem egyaránt tapogatózva megy előre. Érdekes megnézni, hogy a racionalitás és a vallásos incidencia meddig érnek a gondolkodásban és az alkotásban, s ha a kettő összeérhet egyáltalán, üvöltve vagy zengve ér-e össze.

Ahogy a valódi művész egy lehetőségtől megérintve útra kél – ki betűiben, ki muzsikájában, ki festett képeiben – a végtelen legkívánatosabb pontja felé, útján, mely irtózatok és gyönyörök ösvénye, hol az értelem, hol az ösztön delejtűje vezet. Ez a fátumát betöltő keresgélés éppúgy a végtelen képzelet és a logikai realitás, a határtalanság tengere és a mindennapok magába fülledt pusztája közt zajlik, mint a világot átható törvényszerűségek más szemszögű kutatóinál. Persze a művészetben nem lehet oly módon többféle igazság, hogy ezek

az igazságok valami kibékülés szerinti kompromisszum ritmusára, fölváltva keringenek az élet körül. A nagy civilizációkutató, Toynbee szerint az Isten bizalmát bíró társadalmaknál, melyekben Isten a társadalom feje, nincs progresszívebb közösségi szerveződés. Az Istentől kapott szabadság az ember társadalomalkotó lehetősége. Toynbee a civilizációk időbeli összekötésére alkotja meg általános értelmű „reneszánsz” fogalmát. De az még mindig az emberek sokféleségéből fakadó és nagyon is meglévő talány, hogy a hit, a vallás elvesztése, az ellenük való lázadás csakugyan a tövénél támadja-e az életet. Az európai kultúra igazán revelatív, korszakos produktumainak belső forrásait ízelve az embernek az a benyomása, mintha a legnagyobb auktorok munkáik alapozása közben éppoly nyitottsággal betűzték volna a Szentírást, mint a természet könyvét. Elég könnyű lenne nevek sorával illusztrálni, hogy erkölcsi átgondolás híján nincs nagy művészet. Ha pedig az erkölcs hiánya riasztja a géniuszt, jogosan feltételezzük, hogy a lázadás legkiválóbbjaiban is ott lappang az áldásra szomjas ösztön. A kimondott, elüvöltött *nem*, hasonlóan a vallott *igen*hez, csakis a szubsztanciában nyer értelmet. Nincs olyan vékonyka dolog a világon, amelynek ne volna két arca – mondja Emerson. S mégis: a világ egy pálya, de legalábbis benne van az Egyetlen egyénisége, aki a dolgokat egy fölöttes törvényszerűség szerint tereli és egy tükörfényes szabadságban engedi létezni. Az *igenek* és a *nemek* ma olyannyira vadnak tetsző játékában jusson eszünkbe a Descartes-féle harmadik álom verssora: Quod vitae sectabor iter? (Melyik életutat fogom választani?) S talán a kételkedés művészenek lorettói zarándoklatára sem árt emlékezni.

A kérdés persze, kiváltképp az alkotásra vonatkozóan, ma is aktuális: a talentum és az áldás remeke-e, amit az ember a világból, a valószerűből és a valószerűtlenből kihalászik, vagy csak jelek kusza összeviasszasága? Előbb-utóbb, egy becsületes órában valamennyi írástudónak ki kell jelentenie, hogy minden ép jegy, szignó, nyom, amit maga után hagy, önértékén túl kultúrák összecsapásáról is szól. Ki a történelmet választja, ki az örökkévalót, ki Istent, ki az időt. Ki a szeretetet, ki a harcot. *A Nyugat alkonya* híres szerzője szerint nincs lineáris haladás, a történelemben kultúrkörök járnak életpályájukat, s e kultúrkörök között, fejlettségük alapján, analógiákat állapíthatunk meg: Spengler a kultúra életével kapcsolatban az évszakos (tavasz, nyár, ősz, tél) és a biológiai élettartamot kifejező (gyermekkor, ifjúság, érett kor, öregedés) fogalmakat használ. E kivételes szellem ma az elejtett

szerzők sorsában osztozik. Pedig mennyire kívánnánk az *ő tavaszát*. A kultúra ma megcsonkított korpusz, holott csakis a kultúrában lehetünk rá arra, amit csodálni szeretnénk és amit csodálni érdemes. Spengler írja: „Amikor az antik embertől elvitatjuk a természetérzést, akkor a fausti lelkület szólal meg bennünk; az az érzés, amely a térhez tapad, s ezért a tájhoz is, amennyiben az tér. Az antik természet a test, s ha egyszer megmártózzunk ebben az érzésmódban, hirtelen megértjük, hogy egy görög milyen szemmel követhette a meztelen test mozgó izomreliefjét. Az volt az ő eleven természete, nem pedig a felhők, csillagok s a látóhatár.” Ma mindkettőhöz ragaszkodnánk: legyen miénk az eszmében megnyilatkozó örökkévalóság, s legyenek kísérőink a kézzelfogható igazságok is.

Elegendő csupán az irodalomra nézni: mennyien kapnak szinte mámort s akarnak gondolkozni hitről és hitelenségről. Vallomások, megtérések, találkozások Istennel; nem egy virágerdőn átvezető könyvű séta az Egyetlenhez. Viszont épp e kálváriák során bontakozik ki, hogy az erkölcsileg fedett tett, a megszólalás, a logosz és az ethosz, a szó és a morális teljesítmény – egyfajta hasonlósági értelemben – ugyanolyan teremtő, világfenntartó cselekedet, mint a Teremtő műve. A szellem kénye-kedve szerint játszadozhat önmagával, de ahhoz, hogy legalább a közelébe jusson a térnek, amely már nem a miénk, a lebegés, a lázadás, a meghasonlás képeiivel való foglalatoskodás aligha elegendő. Ehelyett érdekesebb az emmauszi tanítványok példájából okulnunk.

Hogy az emberi önmegváltás kísérleteiben megforgatott 18. századi Európa utókorát élve micsoda erőfeszítést kíván az emmauszi lecke elsajátítása, arról ismert és kevésbé ismert tanúságtevők sokasága beszél nap mint nap. Színész, író, lelkipásztor, gyógyító, gazdasági szakember, énekes, politikus mondja el az ösztönök, a szív, az ész történeteit; hogy a hit miként tesz csodát; hogy mit is jelent, ha az ember hisz a természet fölött álló Egyetlenben.

Aki a mostanság kibocsátott irodalomból az olvasmányosabb *Mit ad Isten?* és a *Találkozások Isten és ember között* című könyvek nyomán a személyes elköteleződés már-már teologikus mélységűen elemzett próbáiból is okulna, annak a négy megtérés-történetet dokumentáló *Irányváltás* segít megérteni a transzcendens érintés egyéni élményét. De mióta is visszahangzik az örök téma? Első jeleiért meddig hátráljunk az időben: a Genezisig? A dordogne-i köveken megszülető szarvas frízig? Minél kitaróbban forszírozzuk a forrás korunkhoz mért időbeli távolságát, annál inkább az az érzésünk, hogy egy örökké távoli és örökké jelenlévő fluidum nevét keressük magunkban.

Newton azt tanította, hogy a világműben minden esemény észlelhető fizikai okból történik, a világban nincs rejtély – aztán így szólott: „A Kozmosz csodálatos elrendezése és harmóniája csak egy mindenható és mindentudó lény tervében születhetett meg. Ez mindörökre a legnagyobb felismerésem.” Einstein bizonyította, hogy az anyag formákba sűrített energiából áll; tehát mi magunk is komplex energiarendszerek vagyunk. Akár arról van szó, hogy ez az energia adott életfeladatok végrehajtására hajt bennünket, akár arról, hogy az energia ősforrásának, vagyis a Teremtőnek végtelenségig sokszorosított arca vagyunk, nem egyébről beszélünk, mint a folytatásról. Úgy dőlünk egymás karjába, ahogy korok omlanak a maguk nagyszerűségébe vagy nyomorúságába. Mindig ugyanazzal az anyaggal dolgozunk, s kiváltképp a művész; ez az anyag: a mi időnk. A jelen, amely persze egy másik idő folytatása. Azt mondjuk, az ókori ember hitt a végzetben. S nem hitt-e a természetben is? A görög mitológia a simulékonyság, a zendülés, a vakmerőség regénye – ám a görög ember a legféltelenebb fejezetekben is hű marad a mértékhez. Ne higgyük, hogy a görög eszmény, kora lejártával, a történelem ásványi nemessége csupán. A história talán legcsábosabb – spengleri értelemben vett – tavasza, a reneszánsz épp ezen eszmény nevében

fog hozzá, hogy a test és a szellem igazságaiból kiragadja a magáét. S mennyit bír ígérni a tavasz! Minden dolgot látását és kezelését. Hitet, amely az ember közös természetéből kincsel. S bár a realitás határozatlansági viszonyai közepette keresi forrását és célját, végül azt az isteni hangot véli hallani, amelynek követése az ember szellemét egyénné teszi. Az eladdig ismeretlen óhajok és ambíciók megjelenése következtében az ember más szemszögből látja alkotóját és az alkotást. Minden a realizmusból indul, holott Isten az egyetlen realista, aki az emberi sokaság beláthatatlannak tűnő rengetege fölött szemlélődik, míg teremtményei csupán a valóság egy részletét uralják. A részletek kiválogatásából teremtenek világokat. Ennek az Istentől ellesett sémának a hit a mozgatója. S az a tudat, hogy tavasz van. A lenyűgöző évszak jelképét Botticelli festi meg, s a kivételesen nagy művekhez hasonlóan az ő *La Primavera*ja sincs titok nélkül.

1477 táján Sandro Botticelli mélyen nézett a nagy életbe. Abba a nagy életbe, amelyben hit van és fényesség, s amelybe, a látszatokon áttörve, ő maga is hitet és fényességet akart belevinni; ezért az élet varázsai és erényei dicsőülnek meg nála. Az 1477-es esztendő egyben-másban alighanem hasonlított a tegnapi, a mára és a holnapra is. A lepergett és eljövendő évek abban bizonyára összeegyeznek, hogy a barbárság nem minden lelket ruházott rá, és nem is ruházhat rá min-

den lelket a gonoszra. A régi Athén gyermekei néha egymásra találnak. A krisztusos világ őrzi magát, a gonoszé meg hadd tetszelegjen a káoszban; némely mozgalma soha nem látott felfordulásba torkollott. Ne nyújtsunk segédkezet ehhez. Inkább az ízlés, a büszkeség, a jellem, a mértékletesség erényei közül válasszunk. Botticelli mélyen nézett ezekbe a dolgokba, és megfestette *A tavaszt*.

Kevés képről írtak többet, amely újra és újra kihívja titkának ostromlóit. Még a nevében – írják *Tavasznak* és *A tavasznak* – vagy készülésének pontos időpontjában sincs megegyezés; 1477 és 1482 egyaránt szerepel a leírásokban. Voltaképp a talányok piacán a legdrágább e kép, mert egyvalamiben tudós és ösztönös kutatói századok óta mégiscsak ugyanarra jutnak: Botticelli mitikus allegóriájában egy palástolt üzenet, egy kód rejlik. A művészethívők számára arcról ismerős Flora, Venus, Mercurius vagy a három Grácia. A művészethívők kívülről fűjják, hogy a nőalakok törékenyek és karcsúak (különösképp feltűnő, mennyire hasonlítanak a mai nőideálhoz; utána lehet nézni: Sophie Marceau vagy Evangeline Lilly vonásai – hogy csak két ismert mai szépséget említsünk – egy új Flora jegyeit hordják). És a művészethívők pontosan tudják, hogy Botticelli ábrázolása az a *temenosz*, amelybe ugyanúgy belefér az áhítat, a fölfelé, vagyis a transzcendencia irányába mutató Mercurius, mint a póre érzékenység. Ez az ambivalens egyensúlyjáték azonban nem ragad meg a kép ábrázolt jelenében.

Ha a konformizmusról és ellentétéről beszélünk, ha eszünkbe jut az átlagpolgári lét és a mind magasabbra növekvő egyéniség, a kalmárság automatizálódása és a mindegyre megújuló módszerek átültetése a művészetbe, az evilági pompa, a tobzódás az élvezetekben és a szikár hit, akkor eszünkbe kell hogy jusson Botticelli vagy Leonardo, a Mediciek, Firenze, Jézus. S ha ő is eszünkbe jut, akkor lehet, hogy felöltik bennünk a „San Francisco reneszánsz”, Marilyn Monroe, Presley és Ginsberg, vagy Gregory Corso. Az analógia második fele persze jóval olcsóbb csoda. Csakhogy épp itt, a beat térfelén élt egy költő, Corso, aki olasz vér volt, mint Botticelli, és írt egyszer egy verset *Botticelli „Tavasz”-a* címmel, amely kétharmad részt arról szól, hogy nem süt a nap. S hogy miről még? Mélységesen mély egyszerűségével maga a szenvedélyes egyhangúság. Ismétli magát, mint a klasszikusok általában, rendetlennek tetsző felindulásából, a csalóka kompozícióból nem nehéz kiolvasni, hogy a szerzőt a hit foglalkoztatja. A versben, Lorenzo, Michelangelo, Dante, Leonardo,

Raffaello, Aretino említése közben, Corso mintegy mellékesen jegyzi meg, hogy a firenzei örök *jelre* várnak. Ekkor lép színre Ariosto, s rajta keresztül az *Orlando furioso*, amely sok más kvalitása mellett a pogányság és a hit találkozásának tollbamondása is.

Arra a kérdésre, hogy a hit mekkora áldozatvállalással jár, s hogy áldozatvállalás-e egyáltalán, nincs egyértelmű válasz. A megtérés-

történeteket rögzítő könyvek egyikében a festőművész Kárpáti Tamás magától értetődő fesztelenséggel mondja: „A festészet mámor, felfokozott állapot, döntő az érzés. Nem szabad, hogy az agyammal tönkretegyem az érzéseimet. Hagyni kell Istent dolgozni.”

Mindenesetre a hit erejét, pályáját, arcát a tőle eltávolodó irányok rajzolják meg élesen, a hit súlyának mérőszáma a kétely. Nem közömbös, hogy a hit érzetéből következő erkölcsi viselkedésmódban találkozzunk-e a reménnyel. Ez a lélek leválaszthatatlan részévé nőtt aszketikus hit folyamatos

próbáját mutatja, s mindenekfölött a szakadatlanul ébren tartott szeretet szükségességét, amely többnyire különálló tanúságtételek sorozata. A vérbeli szeretet: Isten és a tapasztalat, tehát a szakadatlan alakulás állapotában van, de nem mellérendeléssel dolgozik; az Egyetlenegy körül forog, tőle kapja meg végső értelmét. Epp ezért merészelteti szájára venni a teremtmény a patetikus kijelentést, hogy a hit, csakúgy, mint a szeretet, általában rendkívüli erőfeszítést követel. (Hogy most egyébről szó se essék, gondoljunk csak az emberi intelligencia annyiszor tapasztalt állhatatlanságára.) A hit a szeretetben olykor próbatételek elé állítja az embert, megnyit egy küzdőteret, amely nemcsak megindító tanúvallomások porondja, hanem valóságos aréna is, ahol az ember szembenézhet önnön kísérteteivel.

Még egyszer: mit ígér a tavasz? A külső burok alá behatoló napfényt, fölfrissülő hitet. Véletlenül sem azt, hogy égre-földre magasztaljuk magunkat, hanem hogy mégis, mindennek ellenére a természet él és elboldogul. S amíg a történelem nem hanyatlik bele a rideg ész

és az üzleti számítás szakadékaiba, meg is marad. Áradnak, zuhog-
nak a szavak: az ember parancsolni akar a világnak – amit egyébként
alig ismer –, és újjá akarja alkotni. Ebbe a szóözönbe, s valamelyest
talán őszinte buzgásba egy fals, idegen hang csap bele. „Jele sincs a
tavasznak! Nincs jele!” – kiálltja hirtelen Corso a Botticelli-műről
írott versben.

Hogyan is állunk hát? Szeretnénk kerülni az önkényes elkeresztelést. Ugyanakkor a legkevésbé sem óhajtanánk elbújtatni egy konok meggyőződést. Eszerint Botticelli *La Primavera*ja Isten körvonalának megjelenítése.

Egy sugárzó pillanatban a Teremtő megfoghatatlan látványa formák reliefjébe öltözik. Az, ahogy az alkotó a kiválasztott vonalak, színek játékaival követi egy belső sugallat kontúrjait, valószínűleg rokon mind a matematikával, mind a zenével. Az előidézett lelkiállapot, a képzelet, a művészi élmény viszont nem független a festő műtermén kívül zajló eseményektől (ismerjük a kort, ellentmondásait, tudjuk, ki a megrendelő). *A tavasz* ilyen vonatkozásban szakrális és világi tájkép egyszerre. Tulajdonképpen az, amiről Botticelli valójában beszél is, hogy tudniillik a felszín legkisebb változása mögött is az isteni erőter jelenlétét kell feltételeznünk. Úgyhogy az, aki a művészi alakítás szándékával óhajt változásokat létrehozni a dolgok felszínén, nem tehet mást, mint hogy a gyakorlat, az ecsetvonások játékának határát a misztérium felé igyekszik kitolni. („Tekints olyan falakra, amelyeken nedvességfoltokat látsz, vagy kövekre, amelyeknek egyenetlen a színe. Ha valamilyen háttérrel kell kitalálnod, isteni tájakhoz való hasonlatosságot láthatsz ezekben” – hangzik Botticelli és Leonardo beszélgetése, Vasari feljegyzésében.)

La Primavera évezredekre szóló rejtett üzenetéhez a kulcsot Gregory Corsónál találjuk: „Jele sincs a tavasznak! Nincs jele! / De műterme ajtaját Botticelli kinyitja.” Az üzenetben a külső világ tapasztalatainak és Isten érintésének összeszűréséről van szó. A jó festő előbb a hitébe mártja az ecsetet, és csak azután a temperába. „Ne félj, csak higgy!” (Mk 5,36) Mit sem számít, hogy *jele sincs a tavasznak*. Ne ijedjünk meg, ha a nyomorúság kitérői után neki kell fognunk a teremtésnek.

Amikor az ember szembekerül egy hozzá méltó feladattal, a rendeltetésben önmagát a teljesség keretébe ágyazva kell megalkotnia, munkájának minősége pedig attól függ, milyen mértékben jut túl önmagán, s ezzel milyen mértékben jut közel ahhoz az anyag fölötti

eszméhez, szeretethez, erkölcshez, méltósághoz, hithez, amelynek arcát ősidők óta keresi. A teremtésben nincs vakáció; ezt üzeni a följegyzett Botticelli-kód.

Apropó Bodnár Dániel (szerk.): *Találkozások Isten és ember között* (Vigilia Kiadó, Budapest, 2007); Szőnyi Szilárd (szerk.): *Mit ad Isten? Vallomások hitről és életről* (Heti Válasz Kiadó, Budapest, 2009); Fabinyi Tibor – Tóth Sára (szerk.): *Irányváltás. Humán értelmiségiek megtérése* (Luther Kiadó – Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 2009)

(A szerző költő, esszéíró)